

Το γεγονός της Θείας Μεταμορφώσεως ως ανατρεπτικό πλανών και αιρέσεων μέσω της Υμνογραφίας

Η πλάνη της ειδωλολατρίας

Τήν πολυαρχία καί πολυθεία των Ελλήνων-ειδωλολατρών ανατρέπει ο ιερός Μελωδός όσιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός μέ τό δεύτερο τροπάριο του δευτέρου κανόνος της αγίας Μεταμορφώσεως του Χριστού, τό οποίο λέει: «Ως ουρανού δεσπόζοντι καί της γης βασιλεύοντι καί καταχθονίων τήν κυρείαν έχοντι, Χριστέ σοί παρέστησαν, εκ μέν της γης Απόστολοι, ως εξ ουρανού δέ, ο Θεσβίτης Ηλίας Ἴ Μωσής δέ εκ νεκάδων, μελωδούντες συμφώνως Ἰ Λαός υπερυψούτε Χριστόν εις τούς αιώνας». Στό τροπάριο αυτό αναφέρει ο ιερός Μελωδός όσιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός τήν συμπάρασταση των προφητών Μωϋσέως και Ηλίου καί των ιερών Αποστόλων για τόν εξής λόγο. Επειδή οι Ἐλληνες-ειδωλολάτρες φλυαρούσαν ότι άλλος Θεός εξουσιάζει τά ουράνια, άλλος τά επίγεια καί άλλος τά καταχθόνια, ελέγχει ο ιερός Μελωδός αυτήν τήν φλυαρία τους, λέγοντας πρός τόν Χριστό Ἰ ηλιόμορφε Χριστέ, επειδή Εσύ εξουσιάζεις τόν ουρανό καί βασιλεύεις στή γη καί έχεις τήν κυριότητα των καταχθονίων, γι'αυτό από αυτά τά τρία μέρη του κόσμου παραστάθηκαν σ' Εσένα στό Θαβώρ, από μέν τή γη οι Απόστολοι, στήν οποία αυτοί ως ζώντες ακόμη περπατούσαν καί ανάπνεαν τόν αέρα γύρω από τήν γη, από δέ τόν ουρανό παραστάθηκε ο προφήτης Ηλίας καί από τόν άδη παραστάθηκε ο προφήτης Μωϋσης, γυμνή ψυχή χωρίς σώμα. Όλοι αυτοί τότε στήν Μεταμόρφωσή Σου μελωδούσαν καί οι πέντε μέ συμφωνία, για νά δείξουν ότι Εσύ είσαι Αυτός, πού

τούς ένωσεις, καί ότι μέσα στό χέρι Σου περιέχεται ο ουρανός, η γη καί ο Άδης[1].

Αλλά καί στό δεύτερο τροπάριο της γ' ωδής του δευτέρου κανόνος της αγίας Μεταμορφώσεως του Χριστού ανατρέπεται αυτή η ελληνική-ειδωλολατρική πλάνη. Λέει το τροπάριο: «Θεός όλος υπάρχων, όλος βροτός γέγονας, όλη τη Θεότητα μίξας, τήν ανθρωπότητα, εν υποστάσει σου, ην εν δυσί ταις ουσίαις, Μωϋσής Ηλίας τε, είδον εν όρει Θαβώρ». Κατά τόν Όσιο Νικόδημο τον Αγιορείτη, ο Μελωδός όσιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός θεολογεί τήν ένσαρκο οικονομία του Θεού Λόγου καί δογματίζει, λέγοντας: Ω Θεάνθρωπε Χριστέ, Σύ υπάρχεις πρό των αιώνων όλος Θεός, δηλαδή έχεις όλο τό πλήρωμα της Θεότητος. Γιατί, η Θεότης στην Αγία Τριάδα δέν είναι μεριστή, ώστε άλλο μέν μέρος νά έχει ο Πατήρ, άλλο δέ ο Υιός, άλλο δέ τό Πνεύμα τό Άγιον. Άπαγε! Αυτά τά φλυαρούσαν καί έπαιζαν οι Έλληνες-ειδωλόατρες, μοιράζοντας τήν μέν εξουσία του ουρανού στον Δία, τήν δέ εξουσία της θαλάσσης στον Ποσειδώνα καί τήν εξουσία του Άδου καί των υπογείων στον Πλούτωνα. Εμείς, όμως, οι Ορθόδοξοι δέν μοιράζουμε έτσι τήν Θεότητα της Αγίας Τριάδος, αλλά δοξάζουμε καί φρονούμε ότι καί ο Πατήρ είναι όλος Θεός καί ο Υιός είναι ωσαύτως όλος Θεός καί τό Πνεύμα τό Άγιον απαραλλάκτως είναι όλος Θεός. Γιατί, η Θεότητα δέν μοιράζεται σ'αυτούς, αλλά όλη υπάρχει σέ κάθε πρόσωπο της Αγίας Τριάδος καί όλη είναι καί στά τρία μαζί[2].

Επεξηγώντας ο Όσιος Νικόδημος ο Αγιορείτης τήν έννοια του δευτέρου τροπαρίου της στ' ωδής του α' κανόνος της Μεταμορφώσεως, ο οποίος είναι ποίημα του Οσίου Κοσμά επισκόπου Μαΐουμά, «Ανελθών εν όρει, Θαβώρ μετεμορφώθης Χριστέ, καί τήν πλάνην πάσαν, αμαυρώσας φως εξέλαμψες», αναφέρει τήν αιτία για τήν οποία μεταμορφώθηκε ο Κύριος στό Θαβώριον όρος. Οι Έλληνες-ειδωλόατρες, πού λάτρευαν τά είδωλα καί τά δαιμόνια στά ψηλά όρη καί στά χαμηλά βουνά, συνήθιζαν νά θυσιάζουν τίς ακάθαρτες θυσίες, νά καίνε τό σκοτεινό πυρ καί νά θυμιάζουν τά βρωμερά θυμιάματα, καθώς αναφέρει η θεία Γραφή: «Καί εποίησεν Ιωάς (Βασιλεύς Ιούδα) τό ευθές ενώπιον Κυρίου πάσας τάς ημέρας, ας εφώτισεν αυτόν Ιωδαέ ο Ιερεύς: πλήν των υψηλών ου μετεστάθησαν, καί εκεί έτι λαός εθυσίαζε καί εθυμίων εν τοις υψηλοίς»[3]. Γι'αυτό είπε ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος στον λόγο του στην Γέννηση του Χριστού: «Διά τούτο μικρός (ο Χριστός), ότι διά σέ ταπεινός: ότι επί τό πλανώμενον ήλθεν ο ποιμήν ο καλός, ο τιθείς τήν ψυχήν υπέρ των προβάτων, επί τά όρη καί τούς βουνούς, εφ'ους εθυσίαζες». Γνωρίζοντας όλα αυτά, λέει ο Μελωδός: Εσύ, Χριστέ φωτεινότατε, ανέβηκες πάνω στό Όρος Θαβώρ καί μεταμορφώθηκες, έτσι ώστε, διά μέσου του Όρους Θαβώρ, τό οποίο φωτίσθηκε από τό άυλο πυρ της Θεότητός Σου, νά διαλύσεις τήν πλάνη καί τήν λατρεία των δαιμόνων, πού ενεργούνταν στά όρη καί τά βουνά, καί ακολούθως νά λαμπρύνεις μέ τό φως της θεογνωσίας αυτούς, πού

λατρεύουν τὰ αναίσθητα είδωλα[4].

Η αίρεσις του Μασσαλιανισμού

Οι Μασσαλιανοί, ακούγοντας τόν Απ.Πέτρο νά λέει «ίνα διά τούτων γένησθε θείας φύσεως κοινωνοί»[5], δηλαδή ότι χαρίσθηκε στους χριστιανούς τό νά γίνουν κοινωνοί θείας φύσεως, απατήθηκαν καί νόμισαν ότι λέει πώς οι χριστιανοί θά μεθέξουν από τήν φύση καί ουσία του Θεού, η οποία κατ'αυτούς είναι ορατή καί μεθεκτή. Άπαγε! Αυτό είναι αδύνατο σέ κάθε λογικό κτίσμα, τόσο στους αγγέλους, όσο καί στους ανθρώπους. Γι'αυτό καί η Σύνοδος, πού συστάθηκε κατά Μασσαλιανών δογματίσε ότι «γίνεται τις επιδημία του Παρακλήτου καί ανοικεί τοις αξίοις ο Θεός, αλλ'ουχ ως έχει φύσεως η Θεότης». Η υπερουσιος καί άπειρη ουσία καί φύση του Θεού, όχι μόνο είναι αμέθεκτη από τά κτίσματα, αλλά καί άόρατη καί όχι μόνο άόρατη, αλλά καί ακατάληπτη καί πάντη ανεπινόητη καί ανεξιχνίαστη. Γιατί τό πεπερασμένο δέν μπορεί νά χωρέσει τό άπειρο. Η κοινωνία, λοιπόν, της θείας φύσεως, πού λέει ο κορυφαίος είναι τό νά κοινωνήσουν καί νά μεθέξουν οι χριστιανοί, πού καθαρίστηκαν καί τελειοποιήθηκαν μέ τήν πίστη καί τόν ενάρετο βίο, από τίς τελειότητες, τίς ενέργειες, τίς δυνάμεις, τίς χάρες καί απλώς από τά προσόντα του Θεού, τά οποία φύση Θεού ονόμασε ο κορυφαίος, γιατί αυτά είναι ενωμένα μέ τήν φύση του Θεού καί αχώριστα από αυτή καί ακολούθως γιατί είναι ουσιώδη καί φυσικά του Θεού. Καθώς η θεία φύση είναι αίδια καί άκτιστη, έτσι καί αυτά είναι συναίδια μέ τόν Θεό καί άκτιστα. Αφού, λοιπόν, οι κεκαθαρμένοι κοινωνούν των φυσικών τελειότητων του Θεού, θεούνται καί γίνονται θεοί κατά χάριν, τώρα μέν σάν σέ αρραβώνα, τότε δέ τελειότερα καί εκτυπώτερα, παρ'όλο πού καί αυτή η κοινωνία γίνεται κατά συγκατάβαση[6].

Αυτό, πού είπε ο κορυφαίος παραπάνω, ότι οι χριστιανοί θά γίνουν κοινωνοί θείας φύσεως, είναι τό ίδιο μέ αυτό, πού λέει ο μελωδός όσιος Κοσμάς ο Μελωδός στό δεύτερο τροπάριο της γ' ωδής του πεζού κανόνος της Γεννήσεως του Χριστού, ότι ο Χριστός μάς μετέδωσε από τήν θεία φύση Του - μεταδούς θείας φύτλης - καί μέ αυτό, πού λέει ο όσιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός στό πρώτο τροπάριο της ζ' ωδής του β' κανόνα της Μεταμορφώσεως - «νυν καθωράθη Αποστόλοις, τά αθέατα Θεότης εν σαρκίω», όπου Θεότης δέν είναι η φύση καί η υπερουσιος ουσία του Θεού, καθώς νόμιζαν οι Μασσαλιανοί, αλλά η θεοποιός ενέργεια, Χάρις καί φως του Θεού[7].

Η αίρεσις του Νεστοριανισμού

Σύμφωνα μέ τό τρίτο τροπάριο της ζ' ωδής του β' κανόνος της Μεταμορφώσεως, «Νυν τά ανήκουστα ηκούσθη· ο απάτωρ γάρ Υιός εκ της Παρθένου, τη πατρώα φωνή, ενδόξως μαρτυρείται, οία Θεός καί άνθρωπος, ο αυτός εις τούς αιώνας», ο

Χριστός, πού γεννήθηκε άνευ πατρός από τήν Παρθένο κατά τήν ανθρωπότητα, Αυτός μαρτυρείται ενδόξως μέ τήν φωνή του άνευ μητρός Πατρός κατά τήν Θεότητα. Μαρτυρείται Υιός αγαπητός, όχι μόνο επειδή είναι Θεός, αλλά και επειδή είναι άνθρωπος. Γιατί, ένας και ο αυτός είναι και Υιός του Πατρός και Υιός της Παρθένου και όχι δύο Υιοί, πού γεννήθηκαν άλλος από τόν Πατέρα και άλλος από τήν Παρθένο, καθώς βλασφημούσε ο ιουδαιόφρων και ανθρωπολάτρης Νεστόριος[8].

Η αίρεσις του Μονοφυσιτισμού

Ερμηνεύοντας ο θείος Νικόδημος ο Αγιορείτης τό πέτριο χωρίο «καί ταύτην τήν φωνήν ημείς ηκούσαμεν εξ ουρανού ενεχθείσαν, σύν αυτώ όντες εν τω όρει τω αγίω»[9], σημειώνει ότι ο Απ. Πέτρος και διά της ακοής και πολλώ μάλλον διά της οράσεως, γνώρισε πώς ο ένας Χριστός είχε δύο φύσεις, Θεότητα και ανθρωπότητα. Επειδή εκείνον, πού έβλεπε προηγουμένως νά φαίνεται ταπεινός σάν ένα από τούς ανθρώπους, αυτόν τόν ίδιο είδε πάλι μαζί μέ τόν Απ. Ιάκωβο και τόν Απ. Ιωάννη κατά τόν καιρό της θείας Μεταμορφώσεως ως Θεό στή μεγαλειότητα της δόξης Του και Θεότητός Του. Γι'αυτό και ο όσιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός θεολογικώτατα ερρητόρευσε: «μεταμορφούται τοίνυν, ουχ' ο ουκ ην προσλαβόμενος, ουδέ εις όπερ ουκ ην μεταβαλλόμενος, αλλ'όπερ ην τοις οικείοις μαθηταίς εκφαινόμενος, διανοίγων τούτων τά όμματα, και εκτυφλών εργαζόμενος βλέποντας. Και τουτό εστι τό μετεμορφώθη έμπροσθεν αυτών, μένων γάρ αυτός εν ταυτότητι, παρ'ο τό πρίν εφάινετο, έτερος νυν τοις μαθηταίς εωράτο φαινόμενος». Ας καταισχυρθούν, λοιπόν, οι Μονοφυσίτες (Αρμένιοι, Αιθίοπες, Κόπτες, Συροϊκωβίτες, Μαρωνίτες), που ισχυρίζονται ότι ο Χριστός είχε μία φύση, την θεϊκή, και οι οποίοι καταδικάστηκαν και αναθεματίστηκαν από την Δ' εν Χαλκηδόνη αγία και Οικουμενική Σύνοδο[10].

Ερμηνεύοντας ο Όσιος Νικόδημος τό πρώτο τροπάριο της γ' ωδής του α' κανόνος της Μεταμορφώσεως, «Όλον τόν Αδάμ φορέσας Χριστέ, τήν αμαυρωθείσαν αμείψας ελάμπρυνας πάλαι φύσιν και αλλώσει της μορφής σου εθεούργησας», σημειώνει ότι πρέπει νά γνωρίζουμε πώς η ανθρωπινή φύση, πού ενώθηκε καθ'υπόστασιν μέ τόν Θεό Λόγο, αν και θεώθηκε και θεουργήθηκε εξαιτίας αυτής της ενώσεως, δέν βγήκε όμως έξω από τούς φυσικούς όρους της, ώστε νά τραπή σέ Θεότητα. Μή γένοιτο! Αυτό ήταν τό κακόδοξο φρόνημα των Μονοφυσιτών. Αλλά, καθώς ο Υιός του Θεού γίνεται και Υιός ανθρώπου, χωρίς νά μεταβάλλει αυτό, πού ήταν, δηλαδή τό νά είναι Θεός, επειδή είναι άτρεπτος, αλλά προσλαμβάνοντας αυτό, πού δέν ήταν, ως φιλόανθρωπος, έτσι και τό πρόσλημμα της ανθρωπότητας, αν και θεώθηκε, έμεινε όμως άτρεπτο και δέν απέβαλε τά φυσικά του ιδιώματα, δηλαδή τό παθητό, τό φθαρτό, τό θνητό και τά άλλα φυσικά

καί αδιάβλητα καλούμενα πάθη, αλλά τά είχε και μετά τήν Θέωση[11]. Επίσης, με τα παραπάνω πιστώνεται η ενανθρώπιση του Χριστού και καταισχύνονται και οι αιρετικοί Μανιχαίοι, οι οποίοι πρέσβευαν ότι ο Χριστός ενηθρώπησε κατά φαντασίαν.

Η αίρεσις του Παπισμού

Μία από τις βασικές δογματικές διαφορές μεταξύ Ορθοδόξου Εκκλησία και αιρέσεως του παπισμού σχετίζεται με το Θαβώριον Φως.

Το θέμα του Θαβωρίου φωτός είχε απασχολήσει την Εκκλησία τον 14ο αιώ. με κύριους εκφραστές από μεν την πλευρά του παπισμού τον επηρμένο, υπερήφανο, αιρετικό και αναθεματισμένο από το Συνοδικό της Ορθοδοξίας Βαρλαάμ Καλαβρό, από δε την πλευρά της Ορθοδοξίας τον αντιρρητικό και αντιαιρετικό μέγα θεολόγο του Φωτός, τον κήρυκα της ακτίστου θείας Χάριτος, τον αντίπαπα και παπομάστιγα [άγιο Γρηγόριο Παλαμά](#) αρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης.

Οι παπικοί, με εκφραστή τον Βαρλαάμ, υποστηρίζουν ότι το Φως της Θείας Μεταμορφώσεως είναι κτιστό. Δεν είναι απρόσιτο, ούτε αληθινό φως της θεότητας, αλλά κατώτερο από τους αγγέλους και από αυτή την ανθρώπινη νόηση, τα νοήματα και τα νοούμενα. Είναι δηλαδή φως υλικό, που άλλοτε γινόταν ορατό με τις αισθήσεις και άλλοτε διαλυόταν και κατέληγε στο «μη είναι», διότι ήταν φθαρτό και πεπερασμένο[12].

Σ' αυτή την αίρεση, ότι δηλαδή το Θαβώριον Φως είναι κτιστό, οδηγήθηκαν οι παπικοί, επειδή ταυτίζουν την άκτιστη ουσία του Θεού με τις άκτιστες ενέργειές Του και επειδή αποδίδουν στον Θεό κτιστές ενέργειες. Οι παπικοί δεν δέχονται άκτιστες ενέργειες στον Θεό. Πιστεύουν ότι ο Θεός είναι ουσία απρόσιτη και δεν επικοινωνεί προσωπικά με τον άνθρωπο. Ενεργεί στον κόσμο όχι άμεσα, αλλά έμμεσα, με κτιστές ενέργειες. Γι' αυτούς η Θεία Χάρις είναι μέγεθος κτιστό, που το δημιουργεί ο Θεός, για να σώσει τον άνθρωπο. Κτιστή είναι επίσης η Χάρις των Μυστηρίων, όπως κτιστό είναι και το Θαβώριον Φως της Μεταμορφώσεως του Χριστού[13].

Οι απόψεις, όμως, αυτές του παπισμού για το Θείο Φως είναι ετερόδοξες και αντίθετες με την διδασκαλία των αγίων. Με αναφορά πλήθους πατερικών χωρίων ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς και άλλοι μοναχοί απέδειξαν ότι το Φως της Θείας Μεταμορφώσεως δεν είναι υλικό και πεπερασμένο, δεν είναι εξωτερική δόξα του σώματος, αλλά δόξα και λαμπρότητα της υποστατικά ενωμένης με το σώμα θεότητας. Δεν είναι ακόμη το Φως η ουσία του Θεού, που είναι αθέατη και αμέθεκτη, αλλά ενέργεια και Χάρις του Θεού, προσιτή και μεθεκτή από τους

αξίους. Σύμφωνα με την Σύνοδο του 1341, που θεωρείται ως η Θ΄ Οικουμενική Σύνοδος, «άκτιστον ἐστὶ τὸ Φῶς τῆς τοῦ Κυρίου Μεταμορφώσεως καὶ οὐκ ἐστὶ τούτο ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ». Επίσης, σύμφωνα με το Συνοδικό της Ορθοδοξίας, το Φως, που ἔλαμψε κατὰ τὴ Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου δὲν εἶναι οὔτε κτίσμα οὔτε οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀκτιστὴ καὶ φυσικὴ Χάρις καὶ ἔλλαμψη καὶ ἐνέργεια, που πάντοτε προέρχεται ἀχωρίστως ἀπὸ τὴν θεία οὐσία[14].

Στὴν Ορθόδοξη θεολογία ὑπάρχει διάκριση μεταξύ ἀκτίστου οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ ἀκτίστων ἐνεργειῶν Του. Με τὴν οὐσία, βέβαια, τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία εἶναι παντελῶς ἀκατάληπτη καὶ ἀνέκφραστη, ὁ πιστὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἔλθει σὲ κοινωνία. Ἐπικοινωνεῖ, ὅμως, καὶ μετέχει τῶν θείων ἐνεργειῶν Του. Αὐτές, ὅπως καὶ ἡ θεία οὐσία, εἶναι ἀκτιστὲς καὶ ἀδημιούργητες. Εἶναι δηλαδὴ κάτι ἄλλο ἀπὸ τὴν θεία οὐσία, ἀλλὰ ὄχι κάτι ἄλλο ἀπὸ τὴν Θεότητα. Ὁ πιστὸς, με τὴ μετάνοια, τὴν ἀσκησιμότητα, τὴν προσευχὴ καὶ τὴ συμμετοχὴ τοῦ στὴ μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, κοινωνεῖ με τὴς ἀκτιστὲς θείες ἐνέργειες καὶ γίνεται «θείας κοινωνός φύσεως»[15]. Δηλαδή με τὴς ἀκτιστὲς θείες ἐνέργειες καὶ κατὰ τὸ μέτρο τοῦ πνευματικοῦ τοῦ ἀγῶνα καθαρίζεται ἡ καρδιά του ἀπὸ τὰ πάθη, φωτίζεται ὁ νους καὶ ἀξιῶνεται νὰ «δει», θεάται, με τρόπο μυστικὸ καὶ ἀπόρρητο, τὴ θεία δόξα, τὸ ἀκτιστὸ Φῶς. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἡσυχαστικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας[16].

Οἱ παπικοί, ἐπίσης, θεωροῦν ὅτι οἱ Ἀπόστολοι ἦταν ἀτελεῖς σ' ἐκείνη τὴν υπέρτατη θεωρία τῆς Μεταμορφώσεως, ἐξαιτίας τοῦ φόβου, που δοκίμασαν, ὅταν οἱ Προφῆτες Μωϋσῆς καὶ Ἡλίας εἰσήλθαν στὴ νεφέλη.

Σύμφωνα, ὅμως, με τὴν Σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὅπως ἐξηγοῦν οἱ ἅγιοι Πατέρες, αὐτὸς ὁ φόβος, που ἦταν στενὰ συνδεδεμένος με τὴν χαρὰ, δὲν ἦταν δουλικός, ὥστε νὰ κολασθοῦν καὶ νὰ λυπηθοῦν οἱ Ἀπόστολοι, ἀλλὰ υἱικός καὶ τῶν τελείων. Γιατί, ὑπάρχει ὁ εἰσαγωγικός φόβος καὶ ὁ φόβος τῶν τελείων. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ χαρὰ, σεβασμὸ, προσκύνηση τοῦ μεγάλου μυστηρίου, τοῦ ὁποῦ ἀξιῶθηκαν νὰ γίνουν θεατές[17].

πρωτοπρεσβ. π. Ἄγγελος Ἀγγελικόπουλος εφημέριος Ι. Ν. Αγίας Παρασκευῆς Καλλιπόλεως Πειραιῶς

[1] ΟΣΙΟΣ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, Εορτοδρόμιον, ἥτοι ἐρμηνεῖα εἰς τοὺς ἀσματοκτικὸς κανόνας τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν εορτῶν, τ. Γ΄, ἐκδ. Ορθόδοξος Κυψέλη, Θεσ/κη 1987, σσ. 311-312.

[2] Ὁ. π., σ. 291.

[3] Δ΄ Βασ. 12, 2.

[4] Ὁ.π., σ. 256.

[5] Α΄ Πέτρ. 1, 4.

[6] Του ἰδίου, Ἐρμηνεῖα εἰς τὰς ἐπτὰ καθολικὰς ἐπιστολάς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων

- Ιακώβου, Πέτρου, Ιωάννου και Ιούδα, εκδ. Ορθόδοξος Κυψέλη, Θεσ/κη 1986, σ. 346.
- [7] Του ιδίου, Εορτοδρόμιον, ήτοι ερμηνεία εις τους ασματικούς κανόνας των Δεσποτικών και Θεομητορικών εορτών, τ. Α΄, εκδ. Ορθόδοξος Κυψέλη, Θεσ/κη 1987, σ. 162 καί Εορτοδρόμιον... Γ΄, σσ. 305-306.
- [8] Του ιδίου, Εορτοδρόμιον... Γ΄, σ. 307.
- [9] Β΄ Πέτρ. 1, 18.
- [10] Ο. π., σ. 366.
- [11] Ο. π., σσ. 235-236.
- [12] Β. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΗΣ, Οι ησυχαστικές έριδες κατά τον ΙΔ΄ αιώνα, εκδ. Παρατηρητής, Θεσ/κη 1993, σ. 51.
- [13] Ο Παπισμός χθες και σήμερα, εκδ. Ι. Μ. Παρακλήτου, Ωρωπός Αττικής, Ιούλιος 2009, σσ. 15- 16.
- [14] Β. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΗΣ, ένθ' ανωτ., σσ. 52, 97, 101.
- [15] Β΄ Πέτρ. 1,4.
- [16] Ο Παπισμός..., σ. 15.
- [17] ΟΣΙΟΣ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, Εορτοδρόμιον... Γ΄, σ. 260 και Σεβ. Μητροπολίτης Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου ΙΕΡΟΘΕΟΣ, Οι Δεσποτικές εορτές, εκδ. Ι. Μ. Γενεθλίου Θεοτόκου Πελαγίας, Λιβαδειά 1998, σ. 179.

Πηγή: impantokratoros.gr